

-2-

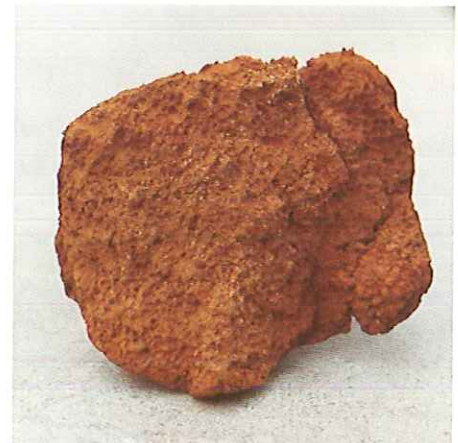
**DE VERFSTUIFZWAM
(PISOLITHUS ARHIZUS) GEVONDEN OP
DE LIMBURGSE MIJNTERRILS**

In 1992 maakten we een eerste inventarisatie van paddestoelen op de terrils van Beringen, Eisden, Houthalen, Waterschei, Winterslag, Zolder en Zwartberg. Het leverde waarnemingen op van de zeldzame Verfstuifzwam (Pisolithus arhizus) in Eisden en in Zwartberg.

*Luc Lenaerts
Fonteinstraat 8
3560 LUMMEN*

A.

B.

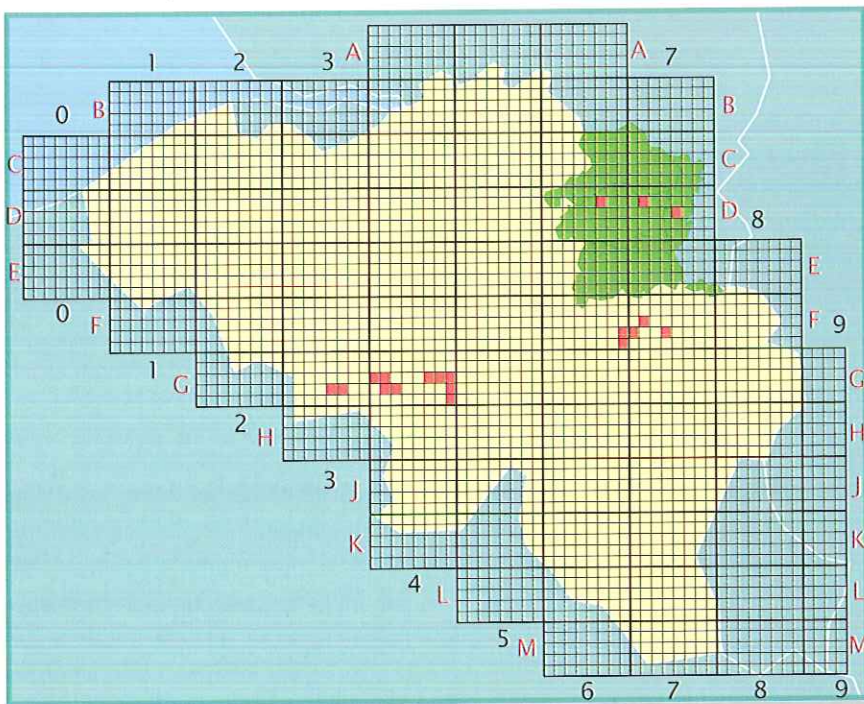
Figuur 1
Verfstuifzwam

METHODE

In de herfst werden grote delen van de terrils bezocht om enig idee te krijgen van aanwezige soorten en biotopen. Vooral de terrils van Zolder en (de resten) van Houthalen werden grondig uit-

gekamd (tientallen bezoeken). De andere terrils konden enkele malen bezocht worden. De terrils van Eisden werden slechts gedurende enkele uren verkend. Op één terril in Beringen werd nog niet geïnventariseerd.

A. Vruchtlichaam
B. Bovenaanzicht

Figuur 2
 Verspreidingskaart van *Pisolithus arhizus* (scop. ex Pers.) Rausch of Verfstuifzwam in België tot 31-12-1992 (Verspreidingskaart op basis van gegevens van de Nationale Plantentuin van België te Meise aangevuld met de recente gegevens van 1992).

RESULTATEN

In grote lijnen kunnen twee "biotopen" onderscheiden worden.

1. PIONIERSVEGETATIES OP STEENGRIJS

Op de flanken van de terrils vinden we vaak dezelfde paddestoelensoorten terug. De Verblekende russula (*Russula exalbicans* of *Russula pulchella*) is een typische berkenbegeleider op steengruis. Hij is herkenbaar aan de uitblekende rode hoed, de vergrijzende steel en de crèmekleurige tot gelige plaatjes. De Braakrussula heeft daarentegen witte plaatjes (Philips, 1981).

Een andere typische paddestoel van terrils is de Geringde ridderzwam (*Tricholoma cingulatum*), een kleine grijze ridderzwam (witte sporen, bochtig aangehechte plaatjes en vezelige steel) met ringetje en felle meelgeur, vaak in grote groepen groeiend (Philips, 1981).

Op de flanken van de terrils vinden we echter vooral stuifzwammen. De meest algemene zijn hier de Parelstuifzwam (*Lycoperdon perlatum*) en

de Plooivoetstuifzwam (*Calvatia excipuliforme*) (Philips, 1981). Andere specimen konden niet onmiddellijk op naam gebracht worden. Microscopisch onderzoek van deze zwammen dient nog te gebeuren.

Pisolithus Arhizus (Scop. Ex Pers.) Rausch of Verfstuifzwam

Andere namen voor deze zwam zijn *Pisolithus tinctorius* (Pers.) Coker & Couch en *Pisolithus arenarius* Alb. & Schw.

Een gemakkelijk herkenbare, maar uiterst zeldzame soort, de Verfstuifzwam werd gevonden in Eisdén en Zwartberg. Het is een pionierssoort van terrils (lichte plaatsen). Ze vormt mycorrhiza met berk, zeldzamer ook met wilg (Arnolds, 1984). Wij vonden ze alleen bij berk.

De soort werd een eerste maal gevonden in een klein berkebosje aan de voet van een terril in Eisdén. De bodem bestond er hoofdzakelijk uit steengruis. Het betrof een zure, zeer arme bodem. Berken van enkele meters hoog groeien er vrij dicht bij elkaar. Op de bodem groeiden aller-

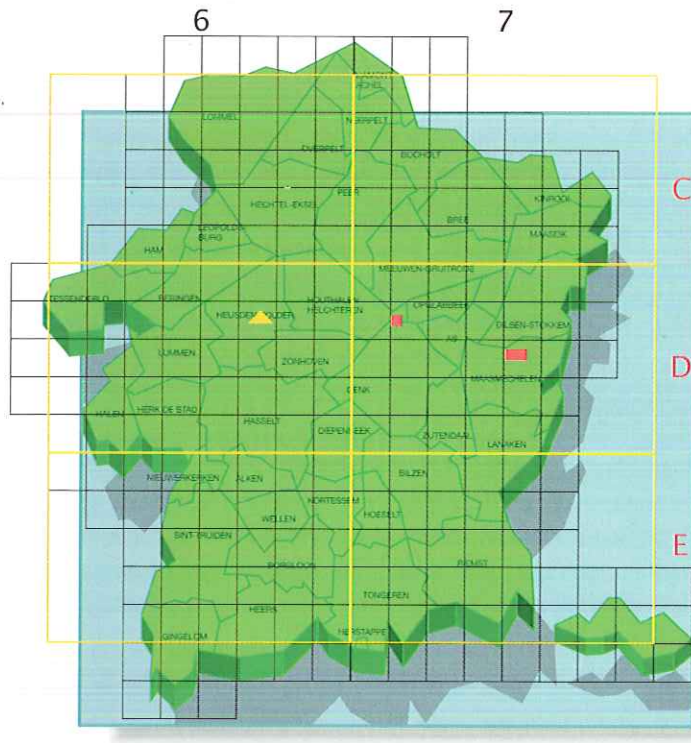
hande korstmossen (*Cladonia* sp.). Ook mossen probeerden er te overleven. Hier vonden we een honderdtal exemplaren van de Verfstuifzwam. De meeste exemplaren waren een vijftiental centimeter hoog (enkele tot vijftwintig centimeter) en zes tot tien centimeter breed. Verderop werden nog sporadisch exemplaren gevonden, telkens bij berk.

Aangemoedigd door dit succes werden gelijkaardige "biotopen" bezocht op de andere terrils. Vooral de flanken van de terril van Zolder werden grondig onderzocht. Hier zou immers vroeger nog ooit de Verfstuifzwam zijn gevonden. De verspreidingskaart voor België duidt immers één vindplaats aan voor Limburg, te Zolder (IFBL D6.26) (Figuur 2) (Heinemann & Thoen, 1981). In de Nationale Plantentuin te Meise kon men echter niets meer terugvinden over deze vondst (wie?, wanneer?). Bovendien is er geen herbariummateriaal voorhanden uit Zolder. Tot onze ontgoocheling kon de soort niet teruggevonden worden in Zolder. Alleen op één terril van Zwartberg (de terril die niet afgegraven wordt) vonden we enkele exemplaren op twee plaatsen.

In Eisden kon geen bijzondere expositie genoteerd worden. De vindplaatsen in Zwartberg lagen wat beschut aan de noordoostkant van de terril.

Jonge exemplaren van deze zwam lijken op een kleine aardappelbovist (*Scleroderma citrinum*) (bolvormig). De volwassen zwam heeft een bolvormig tot afgeplat fertiel bovendeel (bevat de orgaantjes waarin de sporen gevormd worden) en een steriele, stevige, houtachtige voet met donkere (tot gelige) myceliumstrengen (Figuur 1A). Bij doorsnijden van jonge exemplaren ziet men zeer duidelijk deze sporenvormende orgaantjes als witte tot gelige op erwten lijkende korreltjes. Deze sporenvormende orgaantjes worden "valse" peridiolen genoemd (geen echte gedifferentieerde peridiolenstructuur) (Bon, 1987; Dumoulin, 1968; Monnens, 1987; Philips, 1981).

Een volwassen Verfstuifzwam is meestal 15 tot 20 cm (zelden 25 cm hoog) en 6-12 cm breed (Philips, 1981).

Figuur 3
Verspreidingskaart van
***Pisolithus arhizus* (scop. ex**
Pers.) Rausch of Verfstuif-
zwam in Limburg tot
31-12-1992.

- ▲ - Vroegere vindplaats in Zolder
- - Vindplaatsen 1992 in Zwartberg en Eisden

Het geslacht *Pisolithus* hoort tot de orde der Sclerodermatales en binnen deze orde tot de familie der Sclerodermataceae.

Binnen de Sclerodermataceae onderscheidt het geslacht *Pisolithus* zich van het geslacht *Scleroderma* door de aanwezigheid, binnen het bovenste bolvormig deel, van hogergenoemde "valse peridiolen" en door een zeer snel verdwijnende buitenlaag van dit bolvormig gedeelte (peridium), waardoor de op erwten lijkende "valse" peridiolen snel zichtbaar worden. De rijpe (en dan bruin geworden) sporen stuiven hieruit weg en de wanden van deze "kamertjes" blijven zichtbaar (Dumoulin, 1968; Monnens, 1987). De bovenzijde van de zwam krijgt zo het uitzicht van een spons (Figuur 1B).

De sporen zijn rond, met een diameter van 7-9 (12) μm en met 0,7-1 μm hoge stekels. De zwam komt voor van juni tot november (Bon, 1987; Heinemann & Thoen, 1981; Monnens, 1987; Philips, 1981).

De Verfstuifzwam wordt in België enkel gevonden op terrils. De soort werd een eerste maal gevonden in 1905 door Van Bambeke op een terril in Chaudfontaine (nabij Luik), later ook op andere terrils rond Luik, Charleroi en Bergen (Figuur 2) (Dumoulin, 1968; Heinemann & Thoen, 1981). De enige vindplaats in Limburg was dus de terril van Zolder, zoals hoger vermeld. De huidige verspreiding van de soort in Limburg zien we op Figuur 3.

2. VOCHTIGE (TOT DROGE) LOOFBOSSEN AAN DE RAND VAN DE TERRIL

Ook hier werden interessante vondsten gedaan. We vonden bijvoorbeeld in een bosje aan de rand van een terril in Beringen de Gekraagde aardster (*Geastrum triplex*) en de zeldzame *Rhodocybe truncata*. Deze laatste zwam lijkt op een grote rozigbruine ridderzwam. De sporenfiguur levert echter roze sporen op (ridderzwammen hebben witte sporen). Ook vonden we meerdere zeldzame kleine parasolzwammen.

BESLUIT

De Verfstuifzwam is slechts één van de vele bijzondere paddestoelen op mijnterrils. Verdere mycologische inventarisatie van de terrils is noodzakelijk. Waardevolle sites kunnen misschien beschermd worden!

Referenties

ARNOLDS, E., 1984. Standaardlijst van Nederlandse Macrofungi. *Coolia* 26 (supplement). Nederlandse Mycologische Vereniging.

BON, M., 1987. *The Mushrooms and Toadstools of Britain and North-western Europe*. Hodder and Stoughton, London.

DUMOULIN, V., 1968. *Gasteromycètes de Belgique: Sclerodermales, Tulostomales, Lycoperdales*. Bull. Nat. Plantentuin Belg. 38: 1 - 101.

HEINEMANN, P. & D. THOEN, 1981. *Distributiones Fungorum Belgii et Luxemburgi* 1. Verspreidingskaart 74, *Pisolithus arhizus* (Scop. ex Pers.) Rausch. Nationale Plantentuin, Meise.

MONNENS, J., 1987. *Gasteromyceten*. Uitgave: Z.W.A.M., Leuven. 99p.

PHILIPS, R., 1981. *Paddestoelen en schimmels van West-Europa*. Spectrum Natuurgids. Het Spectrum, Utrecht-Antwerpen.